

Τοδωρανώσει

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- 1.1. Το κείμενο τούτο έχει σαν στόχο του όχι μόνο να εντοπίσει προβλήματα του αγροτικού τομέα που τον οδήγησαν και τον κρατούν σε στασιμότητα και κρίση, αλλά και ένα πλαίσιο πολιτικής και έρευνας για τη διαμόρφωση ενός προγράμματος.
- 1.2. Η βασική θέση του κειμένου είναι ότι η άναρχη και ανισόμερη ανάπτυξη, η επίδραση του εμπορικού και χρηματιστικού κεφαλαίου και κυρίως η έγγεια διάρθρωση σε συνδιασμό με μιά μη ορθολογική εκμηχάνιση που έγινε κάτω από τις πιέσεις της αγοράς και με την κρατική βοήθεια, οδήγησαν στην πτώση του ποσοστού πλεονάσματος και έτσι στη στασιμότητα και κρίση. Το κόστος αυτής της κρίσης το πληρώνει η φτωχή αγροτιά και ο εργαζόμενος της πόλης, η δε πλούσια αγροτικά επιδίδεται σε συσσώρευση πλούτου και πολυτελή κατανάλωση.
- 1.3. Σε αντίθεση με το πενταετές, το κείμενο τούτο προτείνει ένα μικροπρόθεσμο πρόγραμμα για μιά αντιμετώπιση των άμεσων προβλημάτων που γεννιούνται στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης. Προτείνει επίσης ένα θεσμό για την υλοποίηση του προγράμματος που θα πρέπει να επεξεργαστεί παραπέρα.
- 1.4. Σε ότι αφορά τη διαμόρφωση ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος αναδιαρθρώσεων, το κείμενο είναι αποσπασματικό και εντοπίζει μόνο τις περιοχές στις οποίες η δουλειά εκπόνησης του προγράμματος θα πρέπει να στραφεί. Σε αντίθεση με το πενταετές το κείμενο αποφεύγει να δεσμεύσει σε ένα κατάλογο συγκεκριμένων κατευθύνσεων που δεν στηρίζονται επαρκώς στην έρευνα που αναμφισβήτητα θα πρέπει να συνοδεύει, ένα πρόγραμμα.

2. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

- 2.1. Η αγροτική οικονομία της δεκαετίας του 1970 είναι σε μία ποιοτικά νέα φάση κρίσης που οξύνεται από τη γενικότερη οικονομική κρίση. Το πλέγμα παρεμβάσεων του κράτους και κυρίως η πολιτική τιμών και εισοδημάτων αμβλύνουν μεν την οξύτητα των προβλημάτων του τομέα αλλά δημιουργούν νέες αντιφάσεις μιά και το κοινωνικό κόστος της άμβλυνσης της κρίσης του αγροτικού τομέα γίνεται σε βάρος άλλων τομέων της οικονομίας και εις βάρος των εργαζόμενων της πόλης. Συγχρόνως όμως η κρατική πολιτική αναπαράγει τις αιτίες της κρίσης και είναι αδύναμη να διαχειριστεί τα εκφυλιστικά φαινόμενα που παρατηρούνται.
- 2.2. Τα προκαταρκτικά του 5-ετούς προγράμματος βασίζονται σε μιά μερική εικόνα της κρίσης και δεν αναλύουν σε βάθος και συστηματικά τα προβλήματα που δημιουργούνται από αυτή. Αποτέλεσμα, τα προκαταρκτικά δεν παρέχουν μιά συστηματική πολιτική αναδιαρθρώσεων και μέτρων που είναι απαραίτητα για το ξεπέρασμα της κρίσης και για μιά μελλοντική αυτόνομη ανάπτυξη του τομέα. Δίνουν δε την εντύπωση ότι αποφεύγουν να αντιμετωπίσουν τις κύριες συντεταγμένες του προβλήματος και επιδίδονται σε εκλεκτική παράθεση γενικών κατευθύνσεων.
- 2.3. Η κρίση του αγροτικού τομέα είναι αποτέλεσμα της αποτυχίας να γίνουν οι απαραίτητες αναδιαρθρώσεις στα πλαίσια της μεταπολεμικής ανάπτυξης των σχέσεων αγοράς. Το κράτος ή από αδιαφορία ή και από σκοπιμότητα έχει την κύρια ευθύνη μιά και η απαραίτητες αναδιαρθρώσεις δεν θα μπορούσαν να γίνουν μέσα από την αγορά αλλά με την ενεργή παρέμβασή του. Αναδιάρθρωση της γεωργίας μέσα από την αγορά θα σήμαινε τρομακτική καταστροφή και έξοδο ακόμα μεγαλύτερου (από εκείνο που έγινε) μέρους της αγροτιάς και την ερήμωση ευρύτερων περιοχών. Το κράτος της δεξιάς πιεζόμενο από την πάλη των αγροτών αλλά και φοβούμενο τις κοινωνικές συνέπειες αρνήθηκε να προχωρήσει σε μιά διαδικασία αναδιαρθρώσεων έστω και με καπιταλιστικό περιεχόμενο. Αντίθετα άφησε την κατάσταση να εξελιχθεί αργά μέσα από ένα ελεγ-

χόμενο μηχανισμό αγοράς και ένα σύστημα χρηματοδοτήσεων, επιχορηγήσεων και στήριξης τιμών, που όμως δεν απέκλεισαν, αν δεν βοηθούσαν, την μερική καταστροφή και έξοδο της αγροτιάς.

2.4. Έτσι το μικρό και πολυτεμαχισμένο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων παραμένει αναλλοίωτο παρόλη τη μαζική έξοδο ενεργού πληθυσμού είτε για κοινωνικούς λόγους είτε γιατί δεν υπήρχε το απαραίτητο πλεόνασμα για αγορά και συγκέντρωση της γής. Πράγματι η ίδια η διαδικασία εκμηχάνησης και αύξησης της ενδιάμεσης κατανάλωσης αρχίζει και συντηρείται με τη βοήθεια του κράτους, αντί από το πλεόνασμα του τομέα. Αν μάλιστα σε αυτό προστεθεί και η ιδιοποίηση μέρους του πλεονάσματος από το εμπορικό κεφάλαιο και το χρηματιστικό σύστημα μπορεί κανείς να υποθέσει, ότι δεν υπήρχε αρκετό πλεόνασμα για να διατεθεί στην συγκέντρωση μιάς άλλωστε υπερτιμημένης γής. Λέγεται μάλιστα ότι και μεγαλύτεροι αγρότες που οδηγήθηκαν στην εξειδίκευση αντί της πολυκαλλιέργειας έχασαν σημαντικό μέρος του πλεονάσματός τους εξ αιτίας των συναγωνιστικών πιέσεων και της απόλειας της αυτοκατανάλωσης.

2.5. Με τη βοήθεια του κράτους αρχίζει λοιπόν μιά διαδικασία εκμηχάνησης και εκσυγχρονισμού που στη δεκαετία του 1960 φτάνει σε μεγάλους ρυθμούς. Όμως η συσσώρευση αυτή γίνεται στη βάση της σταθερής έγγειας διάρθρωσης. Έτσι αναπτύσσεται η τάση αύξησης του κόστους παραγωγής περισσότερο από την αύξηση του πλεονάσματος μιά και η έγγεια διάρθρωση εμποδίζει την ανάπτυξη της παραγωγικότητας και την ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας. Αυτό φυσικά σήμαινε μιά τάση παρόμοια με εκείνη της μείωσης του ποσοστού κέρδους. Η ιδιοποίηση μέρους του πλεονάσματος από το εμπορικό κύκλωμα και το πιστωτικό σύστημα έπλητε μαζί με στον συναγωνισμό ιδιαίτερα τους μικρούς και φτωχούς αγρότες σε σημείο που απορροφούσε ακόμα μέρος του εισοδήματος για κατανάλωση.

2.6. Η πτωτική τάση του πλεονάσματος σε σχέση με το κόστος παραγωγής και η απόλυτη μείωση του για τους μικρούς αγρότες, οδήγησαν τελικά στην επενδυτική στασιμότητα της δεκαετίας

του 1970, βοηθούμενη μάλιστα και από την στασιμότητα στη ζήτηση. Έτσι, το πλεόνασμα που δεν μπορεί να επαναεπενδυθεί (γιατί θα ενισχύσει την τάση μείωσης του πλεονάσματος προς το κόστος παραγωγής), βρίσκει το δρόμο του προς την κατανάλωση και τη συσσώρευση πλούτου. Από τη μεριά της η πολιτική τιμών και εισοδημάτων ενισχύει τις τάσεις αυτής εις βάρος της υπόλοιπης οικονομίας και των εργαζόμενων της πόλης ενώ απλώς αμβλύνει τα αρνητικά αποτελέσματα της κρίσης πάνω στο εισόδημα των μικρών και φτωχών αγροτών. Από την άλλη ευνοεί στην παρούσα συγκυρία την είσοδο του μεγάλου κεφαλαίου στον Αγροτικό τομέα.

- 2.7. Η γεωγραφική ανισομέρεια στην αγροτική ανάπτυξη όπως τα φτωχά εδάφη των ορεινών και ημιορεινών περιοχών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικά μειώνουν τη μέση σχετική παραγωγικότητα και το κατά κεφαλή εισόδημα του τομέα. Το χαμηλό ποσοστό των αρδευόμενων εκτάσεων ή υποβάθμιση και κακή χρήση του δασικού και θαλάσσιου πλούτου και τέλος αναχρονιστική κατάσταση αλιευτικού στόλου, έχουν παρόμοια αποτελέσματα. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθούν και κατάσταση της γενικότερης υποδομής του αγροτικού χώρου που απορροφά σημαντικό μέρος των δημοσίων επενδύσεων για τη βελτισίωσή της. Η αποδοτικότητα των επενδύσεων είναι συχνά προβληματική μιά και συχνά γίνονται για μη αναπτυξιακούς σκοπούς.
- 2.8. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο τομέας και που έχει αρνητική επίδραση πάνω στο εισόδημα και το πλεόνασμα, είναι οι ισχνές σχέσεις του τομέα με τη μεταποίηση και η μικρή σε μέγεθος "εσωτερική" αγορά μέσα στον τομέα δηλαδή οι σχέσεις ανταλλαγής ανάμεσα στους διάφορους κλάδους
- 2.9. Βεβαίως η κατάσταση που διαμορφώθηκε βάζει πειστικά την ανάγκη αναδιαρθρώσεων με κυρίαρχη αιχμή την αύξηση της παραγωγικότητας. Χωρίς μιά τέτοια κατεύθυνση αναδιαρθρώσεων και μέτρων υπάρχει κίνδυνος να παραμείνει η αγροτική οικονομία σε κατάσταση στασιμότητας για πολύ μεγάλο διάστημα, ενώ οι κίνδυνοι ενός καινούργιου κύματος εξόδου ενεργού πληθυσμού και μαζικής εξαθλίωσης είναι υπαρκτοί δεδομένης της γενικότερης οικονομικής κρίσης.

2.10. Η διάρθρωση των καλλιεργειών προϊόντων που λίγο έχει αλλάξει από το 1960, έχει αρνητικά αποτελέσματα πάνω στο Εθνικό εισόδημα αλλά και στο εισόδημα του τομέα. Οι εξαγωγές γεωργικών προϊόντων αποτελούνται σε μεγάλο βαθμό από προϊόντα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας. Συγχρόνως οι υποδομές και η γενικότερη κατάσταση της εμπορίας στον τομέα των εξαγωγών είναι σε κατάσταση υποανάπτυξης. Έτσι αντιμετωπίζουμε μιά συνεχή σχετική πτώση εξαγωγών. Η ζωϊκή παραγωγή είναι ελλειμματική και τα προϊόντα της σε μεγάλο βαθμό εισάγονται, είναι δε υψηλής διεθνούς εισοδηματικής ελαστικότητας. Η φυτική μας παραγωγή είναι σε πολλές περιπτώσεις σε μόνιμη υπερπαραγωγή που αναπαράγεται με μεγάλο κοινωνικό κόστος.

3. ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΕΙΣ

- 3.1. Οι γενικότερες κατευθύνσεις των αναδιαρθρώσεων στη σημερινή φάση στασιμότητας και κρίσης θα μπορούσαν να τοποθετηθούν ως εξής:
- (α) να βγει ο τομέας από την στασιμότητα και την κρίση με το λιγότερο κοινωνικο-οικονομικό κόστος και προς όφελος των μικρών και φτωχών αγροτών.
  - (β) να μθούν τα θεμέλια μιάς διαδικασίας ισόμερης, ολοκληρωμένης και αυτόνομης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης του τομέα.

3.2. Η πρώτη κατεύθυνση βάζει μερικά άμεσα καθήκοντα όπως:

- (1) Η αύξηση της παραγωγικότητας και των σχετικών γεωπροσόδων χωρίς σημαντική αλλαγή στη συγκέντρωση και μεγένθυση των εκμεταλλεύσεων που μπορεί προς το παρόν να αντιμετωπισθεί με παραδειγματικά-καταλυτικά PROJECTS.
Η αύξηση αρδευομένων εκτάσεων, ανάπτυξη ορεινών και ημιορεινών περιοχών και βοσκοτόπων, ειςσυγχρονισμός αλιευτικού στόλου, εκμηχάνιση των παραγωγικών διαδικασιών, τεχνική βοήθεια προς τους παραγωγούς είναι παραδείγματα μιάς τέτοιας πολιτικής άμεσων καθηκόντων που θα πρέπει να συνδεθεί με μιά πολιτική αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών.
- (2) Μερική και στρατηγικά επιλεγμένη αναδιάρθρωση καλλιεργειών και κλάδων με στόχο την αύξηση της παραγωγής και μείωση του κοινωνικού κόστους. Επιλεγμένη αντικατάσταση προϊόντων σε υπερπαραγωγή και αντικατάστασή τους από άλλα. Και εδώ μπορούν να αρχίσουν παραδειγματικά PROJETS και να εισαχθεί ένα σύστημα κινήτρων και αντικινήτρων με γεωγραφική διάσταση.
- (3) Άμεση εξυγίανση του κυκλώματος εμπορίας και ιδιαίτερα αυτοί των εξαγωγών και πολύπλευρη βοήθεια προς τους συνεταιρισμούς.
- (4) Κοινωνικοποίηση (μέσω φορολογικών μέτρων) μέρους του πλεονάσματος που διαφεύγει προς τη συσσώρευση πλούτου και διοχέτευση του ξανά πίσω στην ανάπτυξη του τομέα. Αλλαγές στην πολιτική τιμών και εισοδημάτων προς όφελος των μικρών και μεσαίων αγροτών και του καταναλωτή. Σύνδεση της πολιτικής αυτής με την πολιτική αναδιάρθρωσης των προϊόντων και την πολιτική αύξησης της παραγωγικότητας.
- (5) Ίδρυση κέντρων κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης δηλαδή κέντρων παροχής οικονομικής και τεχνικής βοήθειας και συμβουλών αλλά και παράλληλα με πολιτιστικούς ρόλους. Οι φορείς αυτοί πρέπει να γίνουν τα κύτταρα αναδιάρθρωσης της αγροτικής οικονομίας, αποκεντρωμένου προγραμματισμού, υπεύθυνος για την δημιουργία και γενίκευση παραδειγματικών καταλυτικών PROJECTS.

3.3. Το μακροπρόθεσμο σκέλος των αναδιαρθρώσεων περιλαμβάνει μιά προγραμματισμένη διαδικασία αλλαγών στο σύστημα της αγροτικής οικονομίας και στο σύστημα σχέσεων της με την μεταποίηση, βιομηχανία, εμπόριο, έρευνα και τεχνολογία και στις σχέσεις της με το κράτος. Τα θεμέλια μιάς τέτοιας διαδικασίας μπορούν να μπουύν από τώρα.

Το βασικό πρόβλημα είναι οι αλλαγές στην έγγεια διάρθρωση με κατεύθυνση τη μεγένθυση των εκμεταλλεύσεων και έτσι την ανάπτυξη της παραγωγικότητας και του πλεονάσματος.

Η ανάπτυξη της έρευνας και τεχνολογίας προς την κατεύθυνση του προσδιορισμού εναλλακτικής τεχνολογίας και ενέργειας και εναλλακτικών καλλιεργειών.

Ανάπτυξη των σχέσεων αγοράς μεταξύ κλάδων του τομέα και άρθρωση της ανάπτυξης αυτής με την σχεδιασμένη αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και προϊόντων με βάση τη ζήτηση και την ανάπτυξη των εξαγωγών.

Διασύνδεση με την περιφερειακή ανάπτυξη και την χωροταξία της ανάπτυξης του αγροτικού τομέα, προς την κατεύθυνση της ισόμερης και συνολικής ανάπτυξης.

Κάθετη ολοκλήρωση του αγροτικού τομέα με κλάδους της βιομηχανίας (π.χ. εισροών του αγροτικού τομέα) και τη μεταποίηση και υπηρεσίες με ταυτόχρονη ανάπτυξη των συλλογικών και συνεταιριστικών μορφών παραγωγής και εμπορίας.

Εγκατάλειψη των πολιτικών παρέμβασης στο επίπεδο μόνο της αγοράς και συμπλήρωσή της, με παρεμβάσεις στο χώρο της παραγωγής/επενδύσεων μέσα από το δημοκρατικό προγραμματισμό.

Αναδιοργάνωση των κρατικών υπηρεσιών και μερική υποκατάστασή τους από δημοκρατικούς φορείς προγραμματισμού και εφαρμογών με έντονη συμμετοχή των αγροτικών συλλόγων και συνεταιρισμών και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Μορφωτική, επαγγελματική και πολιτιστική ανάπτυξη της αγροτιάς.